

ИСПИТИВАЊЕ ЗНАЧЕЊСКЕ СУПРОТНОСТИ ПРИДЕВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА У КОНТЕКСТУ СИНТАГМИ И РЕЧЕНИЦА

Предмет рада је антонимија 22 придева српског језика, приказаних у оквиру синтагме која активира једно од три значења: примарно, секундарно конкретно и секундарно апстрактно. Циљ рада је да упоредимо резултате добијене у овом задатку са претходним истраживањем у коме су испитаници давали антониме за исте придеве приказане у контексту реченица. Пореде се одговори испитаника из два типа узорка (опште популације и језичких стручњака) у оквиру истог типа задатка, као и резултати испитаника из истог узорка на два задатка са различитим стимулусима, реченицама и синтагмама. Показује се да у две различите групе испитаника у оквиру истог задатка нема израженијих разлика у броју наведених антонима, одабирају антонима и степену слагања у погледу доминантног антонима. У различитим типовима задатка, број датих антонима код исте групе испитаника је исти, док се доминантно наведени антоними донекле разликују у ситуацији активирања секундарног апстрактног значења придева. У закључку се дискутује о импликацијама добијених налаза.

Кључне речи: придевска антонимија, синтагматски стимулуси, реченични стимулуси, општа популација, језички стручњак

1. УВОД

Антонимија је у науци о језику умерено испитиван феномен, те је утицај различитих фактора, нпр. контекста, на успостављање значењске супротности међу речима, још увек недовољно истражен. У нашем ранијем истраживању бавили смо се утицајем који активирање придева у једном од три значења (примарно, секундарно конкретно и секундарно апстрактно) у оквиру реченице има на број наведених антонима, као и на доминантно наведени антоним, на узорку испитаника опште популације (Јакић Шимшић, Весић Павловић 2020). У овом раду испитујемо антонимију 22 придева српског језика у оквиру синтагме која такође активира једно од три лексикографски дефинисана значења: примарно, секундарно конкретно и секундарно апстрактно значење, са циљем да упоредимо резултате добијене у овом задатку са претходним истраживањима у којем су испитаници наводили антониме за исте придеве приказане у оквиру реченица (резултати саопштени у: Јакић Шимшић, Весић Павловић 2020, 2022).

Циљ рада је да утврдимо: (1) да ли и какве разлике постоје у одговорима две групе испитаника у погледу броја наведених антонима, одабира антонима и степена слагања у погледу доминантног антонима, при чему су обе групе (узорак опште популације и узорак језичких стручњака) радиле исти задатак и (2) да ли постоји ефекат типа задатка, тј. да ли постоје разлике између две студије у броју датих антонима и доминантно наведеном антониму у зависности од тога да ли се придев испитаницима из истог типа узорка приказује у оквиру реченица или у оквиру синтагми.

¹ Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

2. ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА

2.1. Антонимија и контекст

У самом дефинисању феномена антонимије издвајају се два теоријска и углавном супротстављена приступа (према: Paradis et al. 2009): *лексичко-каџеџорички љрисићуј*, који антонимију посматра као дискретан феномен и не придаје важност контексту и *љрисићуј коїнићивної љроћоїћииа*, који однос антонимије посматра као континуум од бољих ка лошијим представницима овог феномена и истиче велики утицај контекста. Значај контекста у истраживању антонимије потврђен је у ранијим емпиријским и студијама на корпусу. На пример, испитаници не наводе исте антониме када су стимулуси приказани изоловано (*fresh*) и у контексту (*fresh shirt/fresh water*) (Murphy, Andrew 1993). Полисемија придева утиче на то да се антонимски однос између придева енглеског језика (*hot/cold*; Deignan 1999) или придева енглеског и српског језика (*high/low*, *висок/низак*; Rasulić 2004), који се успоставља у случају дословних значења, не чува у њиховим метафоричким значењима. Статистички значајне разлике у броју антонима потврђене су у ранијем истраживању у којем се различита значења датих придева активирају помоћу реченичног контекста, а разлике постоје и у одабиру самог антонима за поједина значења (Јакић Шимшић, Весић Павловић 2020).

2.2. Емпиријска истраживања антонимије – одабир узорка

У емпиријским истраживањима језичких феномена уопште поставља се питање врсте испитаника који представљају поуздан извор информација о језику (Devitt 2006, 2010; Culbertson, Gross, 2009). Другим речима, у фокусу је питање језичке интуиције и дилема да ли су лингвисти, тј. испитаници са претходним лингвистичким образовањем, „бољи“ испитаници од лаика, односно, изворних говорника који припадају општој популацији. У низу студија са синтаксичким задацима (оцењивање граматичке прихватљивости реченица, процене уклапања реченица-стимулуса које садрже образац слагања са најближим конјунктом и приказане слике), дошло се до различитих налаза у вези са претходним питањем. На пример, неке студије показују да се процене лингвиста и испитаника из опште популације разликују, а добијене разлике се приписују различитом нивоу језичког образовања (нпр. Spencer 1973; Dąbrowska 2010; Malenica i dr. 2019). У другим истраживањима пак нису пронађене велике разлике између резултата добијених у два типа узорка (нпр. Snow, Meijer 1977). У нашем претходном истраживању (Јакић Шимшић, Весић Павловић 2022), у коме се од два узорка испитаника, лексикографа и језичких лаика, тражило да наведу антониме за придеве активирани у три типа значења помоћу реченичног контекста, показало се да се лексикографи доследно слажу са лаицима када је у питању навођење антонима за примарно и једно од секундарних значења, с тим што адекватније одговоре некад наводе испитаници опште популације, а некада стручњаци. Стога је један од циљева овог рада да даље испитамо тему језичке интуиције, користећи исти задатак, придеве и типове испитаника, с том разликом што ћемо значења активирати уместо помоћу реченичног контекста, синтагматским. На тај начин желимо да упоредимо налазе са налазима добијеним у истраживању Јакић Шимшић и Весић Павловић (2022).

3. МЕТОДОЛОГИЈА

3.1. Материјали

У фокусу су 22 придева српског језика, тј. 11 антонимских парова (гледано из перспективе лексичке антонимије): *џун – џразан*, *широк – узак*, *дубок – џлиџак*, *чиџи – џрљав*, *лак – џежак*, *велики – мали*², *џусџи – редак*, *џоџао – хладан*, *висок – низак*, *краџак – дуџи* и *брз – сџор*. Ради се о полисемичним придевима за које је, у коришћеном речнику РСЈ, наведено укупно 227 значења. За сваки придев одабрано је примарно, секундарно конкретно и секундарно апстрактно значење. С обзиром на то да за три придева нису била наведена секундарна конкретна (*узак*, *хладан*, *џрљав*), а код придева *сџор* није наведено секундарно апстрактно значење, у истраживање смо уврстили укупно 62 значења.

На основу одабраних значења, формирали смо реченице³ и синтагме⁴ које активирају поменута значења придева, а потом смо их приказивали испитаницима у задацима.

3.2. Узорак испитаника

Задатџак са сџимулуџима-синџаџама. Истраживање је спроведено на две групе испитаника. У узорку опште популације (N=59) било је 64,4% испитаница и 35,6% испитаника, просечне старости 34,6 година (M=34,59, СД=17,88). Узорак језичких стручњака различитих профила (N=16) чинили су испитаници који су завршили филолошки или сродни факултет, баве се језиком (било да је у питању превод, настава или језичко истраживање) и имају дипломе различитог степена. У узорку је било 68,8% испитаница и 31,3% испитаника, просечне старости 37,4 година (M=37,37, СД=4,36).

Задатџак са сџимулуџима-реченицама. Овај задатак такође су радили испитаници који припадају општој популацији и језички стручњаци. Узорак опште популације чинили су студенти психологије Филозофског факултета Универзитета у Београду (N=81), просечне старости 20 година (M=20,43, СД=4,94), са 82,7% испитаница и 17,3% испитаника. Узорак језичких стручњака чинили су лексикографи, сарадници Института за српски језик САНУ у Београду (N=16), просечне старости 40,5 година (M=40,5, СД=8,97). У узорку лексикографа било је 75% испитаница и 25% испитаника.

3.3. Опис задатка

Истраживање је спроведено у виду електронске анкете, у периоду од маја до јуна 2020. г. У оба задатка, испитаници су добили упутство да наведу антоним графички истакнутог придева, који је у једном задатку био употребљен у реченици (Обуо је *џлиџке* ципеле.), а у другом у синтагми (*џлиџке* ципеле). На основу одговора испитаника, формиран су асоцијативни речници који су затим послужили као основа за поређења према броју различитих навођених антонима, као и према самим навођеним антонимима за свако од значења⁵.

² Придеви *велики* и *мали* уобичајено се јављају у одређеном виду, те смо их у том облику и задавали.

³ Списак синтагми-стимулуса налази се у Прилогу 1.

⁴ Списак реченица-стимулуса налази се у Прилогу 2.

⁵ За детаљан опис начина формирања асоцијативних поља и илустрацију в. Јакић Шимшић, Весић Павловић 2020, стр. 61-62.

4. РЕЗУЛТАТИ

4.1. Поређење одговора две групе испитаника у оквиру истог типа задатка

У Табели 1 можемо видети да, исто као и у истраживању у којима су испитаницима задаване реченице-стимулуси, и у задатку са синтагмама-стимулусима, просечан број наведених антонима у оба испитивана узорка (општа популација и језички стручњаци) за три различита значења придева (примарно, секундарно конкретно и секундарно апстрактно) расте од прве, преко друге, до треће ситуације.

Табела 1: Број наведених антонима за две групе испитаника, задаци са реченицама и синтагмама као стимулусима

Активирање придева стимулус-синтагма	Узорак опш. поп. – број антонима	Узорак јез. стр. – број антонима
Прим. значење	3,1	1,5
Сек. конкр. значење	4,2	2,4
Сек. апс. значење	9,3	4,6
Активирање придева стимулус-реченица	Узорак опш. поп. – број антонима	Узорак јез. стр. – број антонима
Прим. значење	2,5	2,2
Сек. конкр. значење	4,1	2,6
Сек. апс. значење	9,7	4,6

68

Користећи статистички поступак анализе варијансе, у нашем претходном истраживању показали смо да су разлике у броју наведених антонима по значењима у задатку са реченицама-стимулусима статистичке значајне за обе групе испитаника (Јакић Шимшић, Весић Павловић 2022). Истом методом утврдили смо да број наведених антонима статистички значајно варира између три ситуације и у задатку са синтагмама-стимулусима у обе групе испитаника (општа популација: $F(2, 34)=23,63, p < 0,001, \eta^2=0,58$; стручњаци: $F(2, 34)=20,14, p < 0,001, \eta^2= 0,54$). Са друге стране, уочљив је образац који указује на то да у свакој од три ситуације, узорак опште популације, у просеку посматрано, наводи већи број антонима. Поређења унутар ситуација указују на то да је број различитих наведених антонима у узорку опште популације већи од броја наведених антонима у групи језичких стручњака за примарно, $t(32,4) = 3,36, p < 0,01$, секундарно конкретно, $t(27,9) = 2,72, p < 0,01$, и секундарно апстрактно значење, $t(31,8) = 4,33, p < 0,01$.

Раније смо показали да, када се придеви активирају у примарном значењу у реченици, не постоје разлике у доминатно наведеном антоници између узорка опште популације и језичких стручњака (Јакић Шимшић, Весић Павловић 2022). Када се придеви употребе у синтагми у овом значењу, испитаници из оба узорка такође наводе исти доминантни антоним, осим ситуације са придевом *крайшак* која је специфична јер су језички стручњаци подељени, па у истом проценту наводе и антониме *дуи* и *дуичак* (в. Табелу 2).

Табела 2. Доминантни антоними када се придев активира у примарном значењу – задатак са реченицама и синтагмама као стимулусима

Придев	Стимулус-реченица				Стимулус-синтагма			
	Узорак оп. популације	%	Узорак лексикографа	%	Узорак оп. популације	%	Узорак јез. стр.	%
дубок	<i>илишак</i>	100	<i>илишак</i>	100	<i>илишак</i>	94,9	<i>илишак</i>	100
дуг	<i>крайшак</i>	100	<i>крайшак</i>	100	<i>крайшак</i>	98,3	<i>крайшак</i>	100

лак	<i>шежак</i>	100	<i>шежак</i>	100	<i>шежак</i>	94,9	<i>шежак</i>	100
низак	<i>висок</i>	100	<i>висок</i>	93,75	<i>висок</i>	98,3	<i>висок</i>	100
плитак	<i>дубок</i>	100	<i>дубок</i>	100	<i>дубок</i>	100	<i>дубок</i>	100
празан	<i>ћун</i>	100	<i>ћун</i>	100	<i>ћун</i>	100	<i>ћун</i>	100
пун	<i>ћразан</i>	100	<i>ћразан</i>	93,75	<i>ћразан</i>	98,3	<i>ћразан</i>	100
чист	<i>ћрљав</i>	100	<i>ћрљав</i>	87,5	<i>ћрљав</i>	96,6	<i>ћрљав</i>	100
велики	<i>мали</i>	98,8	<i>мали</i>	81,25	<i>мали</i>	93,2	<i>мали</i>	93,7
прљав	<i>чисти</i>	98,8	<i>чисти</i>	93,75	<i>чисти</i>	100	<i>чисти</i>	100
редак	<i>ћуси</i>	98,8	<i>ћуси</i>	93,75	<i>ћуси</i>	96,6	<i>ћуси</i>	100
топао	<i>хладан</i>	98,8	<i>хладан</i>	100	<i>хладан</i>	96,6	<i>хладан</i>	100
брз	<i>сјор</i>	96,3	<i>сјор</i>	87,5	<i>сјор</i>	98,3	<i>сјор</i>	100
висок	<i>низак</i>	96,3	<i>низак</i>	93,75	<i>низак</i>	96,6	<i>низак</i>	100
узак	<i>широк</i>	96,3	<i>широк</i>	93,75	<i>широк</i>	96,6	<i>широк</i>	100
мали	<i>велики</i>	93,8	<i>велики</i>	81,25	<i>велики</i>	94,9	<i>велики</i>	100
спор	<i>брз</i>	93,8	<i>брз</i>	81,25	<i>брз</i>	84,7	<i>брз</i>	81,2
широк	<i>узак</i>	93,8	<i>узак</i>	87,5	<i>узак</i>	94,9	<i>узак</i>	100
тежак	<i>лак</i>	91,3	<i>лак</i>	50	<i>лак</i>	83	<i>лак</i>	68,7
хладан	<i>ћојао</i>	88,9	<i>ћојао</i>	100	<i>ћојао</i>	86,4	<i>ћојао</i>	75
густ	<i>редак</i>	83,9	<i>редак</i>	75	<i>редак</i>	74,6	<i>редак</i>	75
кратак	<i>дућачак</i>	71,6	<i>дућачак</i>	75	<i>дућачак</i>	50,8	<i>дућачак</i> <i>дућ</i>	50 50

Када се придев активира у секундарном конкретном значењу у оквиру реченице, разлике између узорка опште популације јављају се у случају придева *краћак* и придева *ћојао* (Јакић Шимшић, Весић Павловић 2022). Када се придев у овом значењу испитаницима прикаже у оквиру синтагме, такође се уочава разлика у наведеном доминантном антониму за придев *ћојао*, за који испитаници из опште популације као антоним у највећем проценту дају придев *хладан*, а испитаници из узорка стручњака придев *ћанак* (в. Табелу 3).

69

Табела 3. Доминантни антоними када се придев активира у сек. конкр. значењу – задаци са реченицама и синтагмама као стимулусима

Придев	Стимулус-реченица				Стимулус-синтагма			
	Узорак опш. популације	%	Узорак лексикографа	%	Узорак опш. популације	%	Узорак јез. стр.	%
дуг	<i>краћак</i>	100	<i>краћак</i>	100	<i>краћак</i>	98,3	<i>краћак</i>	93,7
мали	<i>велики</i>	100	<i>велики</i>	100	<i>велики</i>	100	<i>велики</i>	100
редак	<i>ћуси</i>	100	<i>ћуси</i>	100	<i>ћуси</i>	94,9	<i>ћуси</i>	100
спор	<i>брз</i>	100	<i>брз</i>	93,75	<i>брз</i>	94,9	<i>брз</i>	100
брз	<i>сјор</i>	98,8	<i>сјор</i>	100	<i>сјор</i>	89,8	<i>сјор</i>	87,5
низак	<i>висок</i>	98,8	<i>висок</i>	100	<i>висок</i>	100	<i>висок</i>	100
плитак	<i>дубок</i>	98,8	<i>дубок</i>	100	<i>дубок</i>	100	<i>дубок</i>	100
празан	<i>ћун</i>	97,5	<i>ћун</i>	87,5	<i>ћун</i>	91,5	<i>ћун</i>	87,5
велики	<i>мали</i>	96,3	<i>мали</i>	93,75	<i>мали</i>	96,6	<i>мали</i>	93,7
пун	<i>ћразан</i>	95	<i>ћразан</i>	93,75	<i>ћразан</i>	98,3	<i>ћразан</i>	100

висок	<i>низак</i>	91,3	<i>низак</i>	87,5	<i>низак</i>	94,9	<i>низак</i>	93,7
густ	<i>редак</i>	83,9	<i>редак</i>	56,25	<i>редак</i>	83	<i>редак</i>	100
дубок	<i>илишак</i>	82,7	<i>илишак</i>	68,75	<i>илишак</i>	78	<i>илишак</i>	75
лак	<i>шежак</i>	81,5	<i>шежак</i>	75	<i>шежак</i>	71,2	<i>шежак</i>	56,2
широк	<i>узак</i>	81,5	<i>узак</i>	68,75	<i>узак</i>	91,5	<i>узак</i>	81,2
тежак	<i>лак</i>	79	<i>лак</i>	62,5	<i>лак</i>	74,6	<i>лак</i>	50
кратак	<i>дуї</i>	55,5	<i>дуїчак</i>	75	<i>дуї</i>	78	<i>дуї</i>	93,7
топао	<i>хладан</i>	50,6	<i>лаћан</i>	37,5	<i>хладан</i>	55,9	<i>ћанак</i>	37,5
чист	<i>облачан</i>	48,1	<i>облачан</i>	43,75	<i>облачан</i>	52,5	<i>облачан</i>	75

Када је у питању секундарно апстрактно значење активирано помоћу синтагме, као и у случају активирања овог значења помоћу реченица, уочавамо највеће разлике између две групе испитаника (в. Табелу 4). Испитаници из опште популације и језички стручњаци не слажу се око доминантног антонима за придеве *чистї*, *висок*, *илишак*, *ћразан*, *ћустї* и *ћун*.

Табела 4. Доминантни антоними када се придев активира у сек. апстр. значењу – задаци са реченицама и синтагмама као стимулусима

Придев	Стимулус-реченица				Стимулус-синтагма			
	Узорак опш. популације	%	Узорак лексикографа	%	Узорак опш. популације	%	Узорак јез. стр.	%
брз	<i>сїор</i>	95	<i>сїор</i>	100	<i>сїор</i>	89,8	<i>сїор</i>	62,5
дуг	<i>країшак</i>	91,3	<i>країшак</i>	81,25	<i>країшак</i>	88,1	<i>країшак</i>	87,5
мали	<i>велики</i>	90,1	<i>велики</i>	93,75	<i>велики</i>	88,1	<i>велики</i>	93,7
тежак	<i>лак</i>	88,9	<i>лак</i>	81,25	<i>лак</i>	91,5	<i>лак</i>	87,5
топао	<i>хладан</i>	88,9	<i>хладан</i>	93,75	<i>хладан</i>	93,2	<i>хладан</i>	81,2
низак	<i>висок</i>	87,6	<i>висок</i>	81,25	<i>висок</i>	84,7	<i>висок</i>	81,2
велики	<i>мали</i>	82,7	<i>мали</i>	75	<i>мали</i>	72,8	<i>мали</i>	62,5
кратак	<i>дуї</i>	77,8	<i>дуї</i>	68,75	<i>дуї</i>	72,9	<i>дуї</i>	81,2
лак	<i>шежак</i>	76,5	<i>шежак</i>	81,25	<i>шежак</i>	79,7	<i>шежак</i>	75
редак	<i>честї</i>	70,4	<i>честї</i>	68,75	<i>честї</i>	64,4	<i>честї</i>	43,7
чист	<i>ћрљав</i>	64,2	<i>укаљан</i>	37,5	<i>ћрљав</i>	64,4	<i>укаљан</i>	50
висок	<i>дубок</i>	59,2	<i>дубок</i>	43,75	<i>низак</i>	49,1	<i>дубок</i>	62,5
прљав	<i>чистї</i>	53	<i>чистї</i>	37,5	<i>чистї</i>	64,4	<i>чистї</i>	75
			<i>їошїен</i>	37,5				
узак	<i>широк</i>	95	<i>велики</i>	25	<i>широк</i>	94,9	<i>широк</i>	100
плитак	<i>дубок</i>	49,4	<i>велики</i>	50	<i>дубок</i>	47,5	<i>велики</i>	56,2
широк	<i>країшак</i>	43,2	<i>країшак</i>	68,75	<i>узак</i>	52,5	<i>узак</i>	37,5
дубок	<i>близак</i>	38,3	<i>близак</i>	50	<i>близак</i>	22	<i>близак</i>	43,7
празан	<i>значајан</i>	33,3	<i>шежак</i>	12,5	<i>ћун</i>	33,9	<i>смислен</i>	25
			<i>смислен</i>	12,5				
			<i>ћун</i>	12,5				
хладан	<i>ћоїао</i>	46,9	<i>ћоїао</i>	56,25	<i>ћоїао</i>	57,6	<i>ћоїао</i>	62,5
густ	<i>оїушїен</i>	21	<i>лак</i>	37,5	<i>редак</i>	32,2	<i>лак</i>	18,7

пун	<i>ших</i>	18,5	<i>шанак</i>	18,75	<i>йразан</i>	30,5	<i>шанак</i>	43,7
			<i>йразан</i>	18,75				

Најзад, уколико упоредимо проценат доминантног антонима (у односу на укупан број испитаника у задатку) за две групе испитаника у случајевима када се испитаници из ове две групе слажу око тога који је доминантни антоним, увиђамо да су општа популација и стручњаци углавном подједнако сагласни око тога који је антоним придева у датим значењима, и то у оба типа задатка (Табела 5).

Табела 5. Процент навођења доминантног антонима у два типа узорка – задаци са реченицама и синтагмама као стимулусима

Стимулуси синтагме Узорак	Прим. значење (%)	Сек. конкр. значење (%)	Сек. апстр. значење (%)
Оп. популација	92,2	88	74,4
Лингвисти	92,9	88,2	71,6
Стимулуси реченице Узорак	Прим. значење (%)	Сек. конкр. значење (%)	Сек. апстр. значење (%)
Оп. популација	95,5	90,2	74
Лингвисти	89,5	84,2	74,5

Ранији налази показали су да се језички стручњаци у нешто већем проценту слажу око тога шта је антоним датог придева у примарном значењу, активираним реченичним контекстом, него испитаници опште популације, док је степен слагања између ова два узорка у остала два случаја једнак (Јакић Шимшић, Весић Павловић 2022). Анализа степена унутаргрупног слагања за две групе испитаника око тога шта је доминантни антоним у задатку у којем су значења придева активирани синтагмама показала је да се испитаници подједнако слажу око антонима за примарно, $t(42) = -0,18, p = 0,85$, секундарно конкретно, $t(34) = -0,03, p = 0,97$, као и за секундарно апстрактно значење $t(28) = 0,39, p = 0,69$. Другим речима, доминантни антоним је у све три ситуације навођен са једнаком учесталашћу у обе групе испитаника.

4.2. Поређење одговора испитаника добијених у два типа задатка у оквиру истог типа узорка

У овом делу приказаћемо резултате испитивања ефекта задатка, тј. да ли постоје разлике између две студије у зависности од тога да ли се придев приказује у оквиру реченица или у оквиру синтагми. Поредићемо резултате два узорка опште популације и два узорка језичких стручњака, добијене у два типа задатка (реченични и синтагматски стимулуси).

Поређење исте групе испитаника у две врсте задатка према броју наведених антонима (Табела 6) показује нам да се два узорка опште популације у два типа задатка не разликују значајно с обзиром на просечни број наведених антонима ни за примарно, $t(42) = -0,98, p = 0,34$, ни за секундарно конкретно, $t(36) = -0,17, p = 0,87$, ни за секундарно апстрактно значење $t(40) = 0,27, p = 0,79$.

Табела 6. Просечан број антонима датих у три ситуације – узорци опште популације у два типа задатка

	Узорак опш. поп. – стим. реченице	Узорак опш. поп. – стим. синтагме
Примарно значење	2,5	3,1
Сек. конкр. значење	4,1	4,2
Сек. апстр. значење	9,7	9,3

Када се упореди број наведених антонима у узорцима језичких стручњака у два типа задатка (Табела 7), видимо да се они значајно разликују само у ситуацији када су давали антоним за примарно значење придева, $t(42) = 2,14, p < 0,05$, док просечан број датих антонима у другој, $t(36) = 0,53, p = 0,60$, и трећој ситуацији, $t(40) = 0,00, p = 1$, није значајно различит.

Табела 7. Просечан број антонима датих у три ситуације – узорци језичких стручњака у два задатка

	Узорак јез. стручњака. – стим. реченице	Узорак јез. стручњака – стим. синтагме
Примарно значење	2,2	1,5
Сек. конкр. значење	2,6	2,4
Сек. апстр. значење	4,6	4,6

Имајући у виду податке приказане у Табелама 2, 3 и 4, упоредићемо доминантне антониме које су испитаници из исте групе (општа популација или језички стручњаци) наводили у два типа задатка (реченични или синтагматски контекст). У узорку опште популације, наведени су потпуно исти антоними када је придев активиран у примарном и секундарном конкретном значењу у оба типа задатка. Разлике се јављају када је придев активиран у секундарном апстрактном значењу, и то у случају следећих придева: *висок* (антоним *дубок* у задатку са реченицама-стимулусима (у даљем тексту: РС), *низак* у задатку са синтагмама стимулусима (у даљем тексту: СС)), *иразан* (антоними *значајан* (РС), *иун* (СС)); *широк* (антоними *крајњак* (РС), *узак* (СС)); *тусић* (антоними *ојушићен* (РС), *редак* (СС)) и *иун* (антоними *иших* (РС), *иразан* (СС)). У овим случајевима, испитаници опште популације у СС задатку дају лексички антоним, за разлику од испитаника који су имали задатак са реченицама-стимулусима.

У узорку језичких стручњака, када се придев активира у примарном значењу, сви наведени антоними су исти у оба типа задатка, осим једне разлике код синтагми-стимулуса, где су лингвисти подељени у погледу доминантног антонима за придев *крајњак* (*дујачак*, *дуј*). При активирању придева у секундарном конкретном значењу, такође се јавља једна разлика у одговорима лингвиста, и то код придева *ишојао* (антоним *лајан* (РС), *ишанак* (СС)), с тим што треба нагласити да су оба антонима адекватна у активираним значењу придева. Највећи број разлика у доминантним антонимима јавља се при активирању придева у секундарном апстрактном значењу, и то за придеве: *иљав* (антоним *чисић/иошићен* (РС), *чисић* (СС)); *широк* (*крајњак* (РС), *узак* (СС)); *иразан* (*ишежак/смислен/иун* (РС), *смислен* (СС)) и *иун* (*ишанак/иразан* (РС), *ишанак* (СС)). Примећујемо да се лексикографи „теже“ одлучују за антоним него језички стручњаци других профила, те се често за место доминантног антонима такмичи два или више одговора, а у већини случајева један од антонима који су дали лексикографи у задатку са реченицама-стимулусима исти је као и доминантно наведени антоним код језичких стручњака у задатку са синтагмама-стимулусима.

5. ЗАКЉУЧАК

У овом раду поредили смо резултате две емпиријске студије у којима је испитивана антонимија 22 придева српског језика који су употребљени у три своја значења у контексту синтагми и у контексту реченица. Будући да постоје два типа задатка (реченични и синтагматски контекст), а у сваком од њих по две групе испитаника (представници опште популације и популације језичких стручњака), интересовала су нас два поређења: 1) поређење података добијених у оквиру истог задатка за две групе испитаника, као и 2) поређење података за исти тип испитаника у два различита задатка.

Када се упореде резултати две различите групе испитаника (опште популације и језичких стручњака), у оквиру истог типа задатка, уочавамо да у обе групе просечан број наведених антонима статистички значајно расте од прве до треће ситуације (тј. активирања придева у примарном, секундарном конкретном и секундарном апстрактном значењу). При активирању примарног значења придева, наведени доминантни антоними у две групе испитаника у оба задатка су исти, док се при активирању секундарног конкретног значења јављају разлике у наведеном доминантном антониму за један придев. Највеће разлике између група испитаника у оба задатка уочавају се када се придев активира у секундарном апстрактном значењу. Групе испитаника ни у једном од задатака, а такође ни за једно од значења, не разликују се према степену слагања око тога шта је доминантни антоним.

Поређење исте групе испитаника кроз два задатка, показује да се испитаници из опште популације не разликују значајно у погледу просечног броја наведених антонима ни за једно од значења, док се језички стручњаци различитих профила разликују према броју наведених антонима само при активирању примарног значења. Лексикографи у задатку са реченицама-стимулусима наводе нешто више различитих антонима од лингвиста којима су придеви приказани у синтагматском контексту. Две групе испитаника опште популације наводе исте доминантне антониме за примарно и секундарно конкретно значење, независно од типа задатка, док неке разлике постоје при активирању секундарног апстрактног значења. Аналогно томе, разлике су се јавиле у овом типу значења и код језичких стручњака.

Ако бисмо желели да дамо начелан одговор на питање да ли се добијају исти резултати ако се придев зада у контексту синтагме и у контексту реченице, одговор би био генерално потврдан. Испитаници из истих типова узорака наводе готово потпуно исте антониме при активирању примарног и секундарног конкретног значења, али постоје неке разлике за секундарно апстрактно значење. Са друге стране, у оба задатка, показује се да нема већих разлика између узорка изворних говорника и језичких стручњака.

На основу добијених резултата, могло би се додатно дискутовати и о другим отвореним питањима у погледу састава узорка испитаника у емпиријским истраживањима антонимије. На пример, једно такво питање било би да ли се може одабрати било који представник опште популације или то морају бити испитаници који имају искуства са учешћем у експериментима, као што су студенти психологије. Налази ове студије сугеришу да би се могао одабрати и било који узорак опште популације, будући да обе групе испитаника опште популације дају потпуно исте одговоре при активирању примарног и секундарног конкретног значења, с тим што разлике постоје за секундарно апстрактно значење. Такође би се могло поставити питање да ли се може одабрати било који представник језичких стручњака или то морају бити лингвисти специфичног профила, који се баве значењем, као што су нпр. лексикографи. У овој студији, две групе језичких стручњака дају исти број антонима по ситуацији, потпуно исте одговоре наводе за примарно и секундарно конкретно значење, док постоје неке мање разлике за секундарно апстрактно значење. Чини се да се лексикографи теже одлучују ако постоје синоними и подељени су око тога шта је доминантни антоним. Но, како би се резултати добијени у два емпиријска задатка додатно проверили и како би се стекао потпунији увид у разматрану проблематику, будући задаци би требало да укључе већи број одредница и већи број значења, различите лексичко-семантичке групе придева, као и придеве чија су примарна значења апстрактна.

ЛИТЕРАТУРА

- Culbertson, J., Gross, S. (2009). Are Linguists Better Subjects?. *British Journal for the Philosophy of Science* 60/4, 721-736.
- Dańbrowska, E. (2010). Naive v. expert intuitions: An empirical study of acceptability judgments. *The Linguistic Review* 27/1, 1-23.
- Deignan, A. (1999). Metaphorical polysemy and paradigmatic relations: A corpus study. *Word* 50/3, 319-338.
- Devitt, M (2006). Intuitions in linguistics. *The British Journal for the Philosophy of Science* 57/3, 481-513.
- Devitt, M (2010). Linguistic intuitions revisited. *The British Journal for the Philosophy of Science* 61/4, 833-865.
- Јакић Шимшић, М., Весић Павловић Т. (2020). Значењска супротност придева српског језика у реченичном контексту, *Зборник Магистре српске за филологију и лингвистику*, LXIII/2, 55-74.
- Јакић Шимшић, М., Весић Павловић Т. (2022). Семантичка интуиција лексикографа и језичких лаика на примеру придевске антонимије српског језика у реченичном контексту. *Српски језик – студије српске и словенске*, 27, 437-457.
- Malenica, F., Kresić Vukosav, M., Lečić, D. (2019). Disagreements over agreement – a comparison of naïve and expert intuitions. *Suvremena lingvistika* 45/87, 59-81.
- Murphy, G., Andrew, J. (1993). The conceptual basis of antonymy and synonymy in adjectives. *Journal of Memory and Language* 32/3, 301-319.
- Paradis, C., Willners, C., Jones, S. (2009). Good and bad opposites. Using textual and experimental techniques to measure antonym canonicity, *The Mental Lexicon* 4/3, 380-429.
- Rasulić, K. (2004). *Jezik i prostorno iskustvo: Konceptualizacija vertikalne dimenzije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- РСЈ 2007: Речник српског језика. Нови Сад: Магистра српска.
- Snow, C., Meijer, G. (1973). On the secondary nature of syntactic intuitions, in: S. Greenbaum (ed.), *Acceptability in language*, The Hague: Mouton, 163-177.
- Spencer N. (1973) Differences between linguists and nonlinguists in intuitions of grammaticality-acceptability, *Journal of Psycholinguistic Research* 2/2, 83-98.

AN EXPLORATION OF OPPOSITENESS OF MEANING OF SERBIAN ADJECTIVES IN THE CONTEXT OF PHRASES AND SENTENCES

Summary

The paper deals with the antonymy of 22 polysemous Serbian adjectives from an empirical point of view, comparing the results of two studies in which the adjectives were shown to respondents either within a phrase or a sentence and activated in one of their three senses: primary, secondary concrete and secondary abstract. Research with both types of stimuli was conducted in two samples, the general population and language experts. Aims of the paper include determining whether there are differences: (1) in the number of provided antonyms, the choice of antonyms and the level of agreement regarding the dominant antonym in different types of samples (who had the same type of task), and (2) between two types of tasks in the number of given antonyms and the dominantly stated antonym.

The findings indicate that in two groups of respondents with the same type of task, the number of antonyms increases from the first, through the second to the third situation (i.e. adjective activation in primary, secondary concrete and secondary abstract sense). The dominantly stated antonyms are almost the same in the cases of activating the adjective in primary and secondary concrete senses, while there are some differences between sample types in secondary abstract sense. When we compare the results of respondents from the same type of sample on two different tasks, it is shown that two samples of the general population do not differ significantly with respect to the average number of antonyms for any activated adjective sense, while there are some differences between two linguist samples in the number of antonyms when the primary sense is activated. The greatest difference in the dominantly stated antonyms in different types of tasks, both in the general population and language expert samples, occurs in the case of activating the adjective secondary abstract senses.

Keywords: adjective antonymy, phrase context, sentence context, general population, language experts

Прилог 1

Синтагме-стимулуси, нумерисане према систему Х.У., где Х има вредности 1–22 и означава редни број придева, а У има вредности 1–3 и означава категорију значења (1 – примарно, 2 – секундарно конкретно, 3 – секундарно апстрактно).

1.1. <i>брз</i> коњ	11.2. <i>илићка</i> река
1.2. <i>брз</i> на послу	11.3. <i>илићка</i> памет
1.3. <i>брза</i> помоћ	12.1. <i>иразна</i> кеса
<u>2.1. велика шума</u>	12.2. <i>иразан</i> камион
<u>2.2. велике ципеле</u>	12.3. <i>иразне</i> речи
<u>2.3. велико знање</u>	13.1. <i>ирљава</i> кошуља
<u>3.1. високи момак</u>	13.3. <i>ирљави</i> послови
<u>3.2. високо сунце</u>	14.1. <i>иуна</i> чаша
<u>3.3. високи глас</u>	14.2. <i>иуна</i> соба
<u>4.1. ђусио вино</u>	14.3. <i>иун</i> глас
<u>4.2. ђуси дим</u>	15.1. <i>рејка</i> брада
4.3. <i>ђусиа</i> ситуација	15.2. <i>рејка</i> магла
5.1. <i>дубок</i> бунар	15.3. <i>редак</i> јунак
5.2. <i>дубок</i> снег	16.1. <i>сиор</i> у покретима
5.3. <i>дубока</i> прошлост	16.2. <i>сиора</i> возња
6.1. <i>гуја</i> коса	17.1. <i>шежак</i> камен
6.2. <i>гуја</i> хаљина	17.2. <i>шешка</i> свила
6.3. <i>гуја</i> болест	17.3. <i>шешка</i> улога
7.1. <i>крайак</i> реп	18.1. <i>шойло</i> млеко
7.2. <i>крайки</i> рукави	18.2. <i>шойла</i> хаљина
7.3. <i>крајка</i> тишина	18.3. <i>шойао</i> поглед
8.1. <i>лак</i> кофер	19.1. <i>узак</i> ходник
8.2. капут од <i>лакој</i> штофа	19.3. <i>узак</i> круг читалаца
8.3. <i>лак</i> корак	20.1. <i>хладна</i> лимунада
9.1. <i>мала</i> соба	20.3. <i>хладан</i> човек (према некоме)
9.2. <i>мало</i> слово	21.1. <i>чистије</i> чарапе
9.3. <i>мала</i> памет	21.2. <i>чистио</i> небо
10.1. <i>ниска</i> девојка	21.3. <i>чисти</i> образ
10.2. <i>низак</i> плафон	22.1. <i>широка</i> рамена
10.3. снаја <i>ниској</i> рода	22.2. <i>широка</i> просторија
11.1. <i>илићке</i> ципеле	22.3. <i>широка</i> дебата

Прилог 2

Реченице-стимулуси, нумерисане према систему Х.У., где Х има вредности 1–22 и означава редни број придева, а У има вредности 1–3 и означава категорију значења (1 – примарно, 2 – секундарно конкретно, 3 – секундарно апстрактно).

1.1. Стела је <i>брз</i> коњ.	6.1. Више волим <i>гују</i> косу.
1.2. На послу су били баш <i>брзи</i> .	6.2. Хаљина ми је <i>гуја</i> .
1.3. Помоћ дављеницима била је веома <i>брза</i> .	6.3. Изморила га је <i>гуја</i> болест.
2.1. Дошао је у <i>велику</i> шуму.	7.1. Имао је <i>крайак</i> реп.
2.2. Ове ципеле су ми <i>велике</i> .	7.2. Ови рукави су ми <i>крайки</i> .
2.3. Његово знање је <i>велико</i> .	7.3. Настаде <i>крајка</i> тишина.
3.1. Ено га онај <i>високи</i> момак.	8.1. Подигла је свој <i>лаки</i> кофер.
3.2. Кроз облаке се видело <i>високо</i> сунце.	8.2. Ходао је у капуту од <i>лакој</i> штофа.
3.3. Чуо је њен <i>високи</i> глас.	8.3. Ишао је <i>лаким</i> кораком.
4.1. Пили су <i>ђусио</i> јужно вино.	9.1. Седео је у својој <i>малој</i> соби.
4.2. На хоризонту се појавио <i>ђуси</i> дим.	9.2. Све речи писао је <i>малим</i> словима.
4.3. Ситуација је била прилично <i>ђусиа</i> .	9.3. То је човек <i>мале</i> памети.
5.1. Камен је упао у <i>дубок</i> бунар.	10.1. Не воли <i>ниске</i> девојке.
5.2. Трчали су по <i>дубоком</i> снегу.	10.2. У соби је био веома <i>низак</i> плафон.
5.3. Знали су мало о <i>дубокој</i> прошлости.	10.3. Довео ми је снају <i>ниској</i> рода.

- 11.1. Обуо је *џлићке* ципеле.
11.2. Овде је река прилично *џлићка*.
11.3. То је због његове *џлићке* памети.
12.1. На столу је била *џразна* кеса.
12.2. Послали су *џразан* камион.
12.3. То су *џразне* речи.
13.1. У кеси су *џрљаве* кошуље.
13.3. Бавио се само *џрљавим* пословима.
14.1. Узео је *џуну* чашу.
14.2. Све собе су *џуне*.
14.3. Отпевала је то *џуним* гласом.
15.1. Прошао је прстима кроз своју *рејку* браду.
15.2. Кроз *рејку* маглу назирале су се куће.
15.3. Његов деда био је *редак* јунак у рату.
16.1. Тако је *сјор* у покретима.
16.2. У граду је често *сјора* вожња.
17.1. Угледао је *џешко* камење.
17.2. Била је у хаљини од *џешке* свиле.
17.3. Играо је увек *џешке* улоге.
18.1. Попила је *џојло* млеко.
18.2. Узми ову *џојлу* хаљину.
18.3. Посматрао ју је *џојлим* погледом.
19.1. Провела нас је кроз *узак* ходник.
19.3. Велика књижевност није за *узак* круг читалаца.
20.1. Пила је *хладну* лимунаду.
20.3. Тако је *хладан* према мени.
21.1. Поред стола су *чисте* чарапе.
21.2. Погледала је у *чисто* небо.
21.3. Имали су *чисти* образ.
22.1. Имао је *широка* рамена.
22.2. Из ходника се улази у *широку* просторију.
22.3. Уследила је *широка* дебата.

Милена Јакић Шимшић
Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија
mmjakic@gmail.com

Тијана Весић Павловић
Универзитет у Београду, Београд, Србија
Машински факултет
tvesic@mas.bg.ac.rs